
Технологиялық қажеттіліктер үшін ауыл шаруашылық жерлерінің ауқымды алаңы қолданылады, сәйкесінше дайындау процесінде сапасы да күрт төмендейді.

Зерттеудің теориялық және әдістемелік негізі ақпаратпен оларды жеткізуге, табиғат пен қоғамның негізгі заңдар, кадастр саласындағы отандық және шетелдік ғалымдар, экономистер, жер ресурстарын басқару, жер қатынастары және жерге орналастыру аймақтардың және муниципалды құқықтық және экономикалық реттеу болып табылады. Ауыл шаруашылығы өндірісінің және экономикалық табиғи факторлардың арасындағы өзара іс-қимыл өте күрделі және даулы болып табылады. Мысалы, дәл және жоғары сенімділігі бар, атап айтқанда, өсімдік жүзінде мүмкін емес алуға (механикаландыру, технология, тыңайтқыштар және т.б.) әрбір фактор әсерін анықтау. Өнеркәсіптің дамуы, қалалар мен коммуникациялар құрылысы, гидротехникалық құрылыстар жердің бетіне кедергі келтіріп, табиғи ландшафттарда елеулі өзгерістер туғызады. Пайдалы қазбаларды ашық өңдеу тау-жыныстарымен бірге топырақ жамылғысы қатты жойылады. Қолайсыз процестер жердің және ресурстық әлеуеттің төмендеуіне әкеліп, сәйкесінше ауыл-шаруашылығы өндірісі көлемінің азаюы еліміздің ұлттық қауіпсіздігіне қауіп төндіреді. Бұл үрдістердің алдын-алудың қажетті шарты ынталандырудың экономикалық негіздерін қалыптастыра отырып

жерді ұтымды пайдалануды қамтамасыз ету болып табылады. Бұл әсіресе басқарудың қазіргі өндірістік ресурстардың жетіспеушілігі, топырақ құнарлылығының төмендеуімен қатар жүруі жағдайында маңызды. Сондықтан, ауыл шаруашылығы мақсатындағы жер пайдалану тиімділігін бағалау үшін қолдану стандарттарды пайдалануға қажеттіліктер бар. Осыған байланысты, экономикалық-статистикалық, монографиялық, дерексіз логикалық және эксперименттік әдістерін қолданылған.

Нәтижелер және оларды талқылау.

Қазақстан Республикасы экономикасының шаруашылықтың нарықтық жағдайына шикізаттық бағытындағы трансформациялану процесі қажетті экологиялық факторларды есепке алмай экологиялық жағдай шиеленістерінің күшеюі байқалуда. Осы себепті табиғи ортаның апатты бұзылуы күшейіп, елдің ұлттық қауіпсіздігі өзінің мүмкіндіктерін жоғалтып отыр. Осы экологиялық мәселелерді Қазақстан Республикасының экологиясына негізделген стратегиялық дамуын жетілдіру және елдің ұлттық экологиялық қауіпсіздігі талаптарын сипаттайтын экономикалық механизмнің қалыптасуы негізінде шешу қажеттілігі туындап отыр. Жерлерді ұтымды пайдалану жер иелері, жер пайдаланушылар мен жерге меншік иелерінің тиімді пайдалануын талап етеді. Жерлерді тиімді пайдалану және қорғаудың жалпы талаптары ұсынылған, сонымен бірге жер категорияларына сәйкес ерекше құқықтық режимі бар. Бұл принципке сәйкес жер құнарлығын жоғарылатуды, ауыл шаруашылық өнімдері түсімін жоғарылатуды, жерлерді шаруашылықта тиімді пайдалануды және шаруашылық бағыттағы жерлердің талапқа сәйкес қорғалуын қажет етеді [1].

Ауыл шаруашылық емес жерлерді ұтымдылық қағидатын ескере отырып, оларды пайдалану жер ресурстарын қорғау талаптарын және тұтастай алғанда қоршаған ортаны ескере отырып, жерді пайдаланушылардың, жер учаскелерінің иелерінің максималды тиімділігіне бағытталғанын қамтамасыз етуге арналған. Мемлекеттердің экономикалық өсуі негізінен жер қатынастарын дамытуға байланысты және еліміздің жер ресурстары тиімді пайдаланылады және қорғалады. Жер ресурстарын бағалауды жетілдіру яғни нарықтық айналымға қатыстыру тиімділігі жердің сапалық жағдайы туралы шынайы ақпаратпен қамтамасыз етуді қажет етеді.

Жер, жерді пайдалану құқығы тек сатып алу-сату объектісі ғана емес, сонымен қатар жылжымайтын мүлік

ипотекасы туралы ережеде қолданылатын кепіл затына айналды. Жер учаскелерінің қауіпсіздігі мен жер пайдалану құқығына ипотекалық несиелендірудің дамыған жүйесін құру жерді рационалды және тиімді пайдалануға бағдарланған басқарудың жаңа нысандарын қалыптастыруды, дамытуды және қолдауды қамтамасыз ететін тетіктердің бірі бола алады [2].

Ағымдағы жағдай өндірістік және тұтыну қалдықтарын қайта өңдеуді одан әрі арттыруды талап етіп, бастапқы шикізатты кең ауқымды сақтауды қамтамасыз ету арқылы экологиялық жағдайды жақсартып, қоршаған ортаны қалдықтармен ластаудан қорғауды күшейтуге ықпал етеді. Жерді пайдаланудың шетелдік тәжірибесін зерделеу көрсеткендей, өмір сүруге жарамды аймақтар қарқынды түрде халықтың толуымен ерекшеленіп, ауа мен судың жетіспеушілігі байқалады, көптеген елдер құрылысты теңіздердің үстіне салып жатыр, құнарлы жерлерге түсетін ауыртпалық өсіп келеді. Қазақстанда, керісінше, қарама-қарсы тенденция қалыптасып отыр: көптеген аумақтар бос, елдің халқы қарқынды түрде өсіп келеді.

Елде өткен ғасырдың соңғы екі онжылдықта жер ресурстары сапасы нашарлауының тұрақты үрдісі қалыптасып, әсіресе, ауыл шаруашылығы жерлеріне жыл сайын антропогендік және техногендік жүктеме артып отыр. Суару және дренаждық жүйелерді жобалау мен салудағы бұрмаланулардың, пайдалану режимін бұзу салдарынан, қалпына келтірілген жерлердің физикалық тозуы орын алады. Осы себептер бойынша суарылатын жерлердің 15%-дан астамы және суармалы жерлердің 13% қанағаттанарлықсыз жағдайда. Суармалы жерлердің 50%-дан астамы түбегейлі жақсарту жұмыстарын қажет етеді. Топырақтың қайталама тұздану үдерісі белсендірілді. Мұндай жағдайларда жердің құнарлылығын сақтау және қалпына келтіру ең маңызды әлеуметтік-экономикалық және экологиялық мәселелер санатына жатады, шұғыл шаралардың кешенін және мемлекеттік қолдауды талап етеді.

Жер пайдаланушыларға жерді өзінің мақсатына сай пайдалану, қоршаған ортаны қорғау технологиясын қолдану, топырақтың құнарлығын арттыру, жерді қорғау шараларын жүзеге асыру үшін жауапкершілік жүктеледі. Жер кодексі жер заңдарын бұзғаны үшін және жер ресурстарына зиян келтіргені үшін жауапкершілік түрлерін реттейді [3].

Әлемдік тәжірибеде, жер салығы жер учаскесінің нарықтық құны бойынша алы-

нады. Шетелдік елдер жер жайылымдарын пайдалану құқығын көбірек бағалайды. Алайда бұл ауыл шаруашылығы жерлеріне қатысты емес. Ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерді пайдалануды сақтау және жердің ауыл шаруашылығы айналымынан шықпауы үшін көптеген елдер ауыл шаруашылығы жерлеріне жеңілдетілген салық салу механизмін пайдаланды. Дамыған елдерде, тұрғын үй және коммерциялық ғимараттар үшін жер салығының ставкалары ауыл шаруашылығы мақсатындағы жер мен оны пайдалануға қатысты салық ставкалары әлдеқайда жоғары. Бұл тәжірибеде жеңілдетілген салық ставкаларын пайдалану ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілерін жер салығынан толық босатуды қарастырады. Бұл тұрғын үй пайдалануға немесе өнеркәсіп өндірісіне арналған жер ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерден әлдеқайда қымбат болуына байланысты. Ауыл шаруашылығы мақсатындағы емес коммерциялық жер учаскелерінің бірлігіне шаққандағы табыс ауыл шаруашылық жерлерінен және пайдаланудан түскен табыстардан әлдеқайда жоғары. Ауыл шаруашылығының жерлерін салық салудың жеңілдетілген тетіктерін қолданбайтын болсақ, онда оның шығындылығы ауыл шаруашылығы өндірісінен тиімдірек салаларға кетуге мәжбүрлейді. Жалпы ауыл шаруашылық жерлеріне жеңілдікті салық салу жүйесі ауыл шаруашылығынан басқа салаларға кетуіне тосқауыл болудың және аграрлық сектордағы инвестициялық үдерістерді ынталандырудың тиімді құралы болып табылады. Бірақ бұл әсер ауыл шаруашылығы мақсатындағы жер телімдеріне салық салу мен экономиканың басқа секторларында жерді

пайдалану арасындағы нақты айырмашылық жағдайында қол жеткізіледі. Мемлекеттің әлеуметтік, бағалық және салықтық саясатына байланысты жерді жалға алу оның өндіріс орны бойынша шешілуі мүмкін, меншік иелері мен ауыл шаруашылық тауар өндірушілер арасында қайта бөлініп, мемлекеттік және жергілікті бюджеттерге алынады. Ауыл шаруашылығында жерді сақтау үшін аграрлық жерлерге әсер етудің әкімшілік шараларынан басқа, экономикалық (қаржылық) механизмдер қажет. Атап айтқанда, табысы төмен ауыл шаруашылығына және экономиканың табысты салаларына қатысты ыңғайлар айтарлықтай ерекшеленуі тиіс.

Бүгінгі таңда жер кадастрын және мониторингін жетілдіруге, жерді ұтымды пайдалануды қамтамасыз етуге және сонымен қатар, азаматтар мен заңды тұлғалардың құқықтарын құқықтық қамтамасыз ету мен қорғауға бағытталған заңнаманы дамыту мәселесі өткір болып тұр. Жер салығының мөлшері шаруашылық қызметінің нәтижелеріне байланысты емес және жылына бір рет жер учаскесінің бірлігіне тұрақты төлем түрінде белгіленеді [4].

Қазіргі кезде жер реформасы жер қатынастарын одан әрі жетілдіру, құқықтық, экономикалық және жерде шаруашылық жүргізудің әртүрлі ұтымды формаларын қалыптастыру, қорғау және оның тиімділігін қамтамасыз етуде әлеуметтік жаңа сатыға көтерілді.

Жер кодексіне сәйкес Қазақстан Республикасының барлық жер қорлары мақсаттарға және шаруашылықта пайдалану бағыттылығына сәйкес жеті санатқа бөлінеді. Жерді санаттар бойынша бөлу және оның динамикасы 1999-2015 жж. келесі кестеде көрсетілген (1 кесте).

1 кесте – ҚР жер қорының санаттары бойынша бөлу және динамикасы

Жер санаттары	Жылдар			Өзгеріс (мың га)
	1999	2009	2015	2015-1999
Ауыл шаруашылық жерлері	220745,0	194815,0	93077,1	-127667,9
Елді мекендер	2132,3	19207,9	202101,7	+18069,4
Өнеркәсіп, көлік, байланыс, қорғаныс және басқа да мақсаттар	19772,6	17374,7	11131,4	-38641,2
Ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың жерлері	773,6	862,8	1247,1	+473,5
Орман жерлері	9951,5	10930,2	22222,8	+12271,3
Су қорының жері	809,4	901,2	3568,3	+2758,9
Резервтік жерлер	17461,9	28036,9	118696,4	+101234,5
Барлық жер	271646,3	272128,7	270144,8	-1501,5
Жерден тыс жерлер пайдаланылады	149,8	110,5	0,9	-148,9
Басқа мемлекеттер пайдаланатын жерлер	993,7	472,0	2346,3	+1352,6
Елдің аумағы	272490,2	272490,2	272490,2	-
Ескерту: Қазақстан Республикасы Жер ресурстарын басқару жөніндегі ұлттық агенттігінің деректері бойынша құрастырылған				

Жерді ұтымды пайдалану ресурсты сақтайтын қоғам түріне дамуы мен оның шаруашылық механизмінің құрамдас бөлігін айқындаушы факторы болып табылады. Алайда, Қазақстанда ресурстарды үнемдеу ауылшаруашылығының әлеуметтік-экономикалық тиімділігін және оның материалдық өндіріс тартымдылығын арттыратын маңызды бағытына айнала алмады. Нарықтық жағдайларда шаруашылық жүргізуші субъектілердің қызметіне әкімшілік және экономикалық реттеу функциясы әлсіреп, пайданың рөлі артты, ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының экономикалық жағдайын және айтарлықтай экологиялық жағдайды нашарлатты, бюджеттік инвестициялар барынша азайтылып, кәсіпорындар үлкен қаржылық қиындықтарды бастан кешірді, экологиялық шараларды жүргізуге қазірдің өзінде тапшы шығындарды қысқартты. Осы себептен, жер жасанды құнсызданды және көптеген теріс салдары пайда болды: тозуы және эрозияға байланысты ауыл шаруашылық жерлерін жоғалту, тұздануы, ауыр машиналардың жүктемесі, ауыл шаруашылығы өнімдерінің құрамында зиянды заттардың жоғарылауы [5,6].

Мемлекет жерді ұтымды пайдалану бойынша кешенді бағдарламаны әзірлеп, іске асыруы және инвестициялау мүмкіндігін тауып, оның ішінде ипотекалық, лизинг несие жүйесі арқылы жүзеге асыру қажет. Заңға жаңа нормаларды енгізу, түрлі шектеулерді жою жер ресурстарын ұтымды пайдалануды және қорғауды қамтамасыз ететін, мемлекет пен жеке құрылымдардың ірі ұйымдастырушылық және экономикалық шараларымен қатар жүруі тиіс. Жерге кешенді ыңғай кешенді табиғи құрамалар (экожүйе) ретінде жерлердің зоналдық және аймақтық ерекшеліктерін ескере отырып, қоршаған ортаны қорғайтын, ресурс үнемдейтін сипаттағы және топырақты қорғауды қамтамасыз етіп, флора мен фаунаының, геологиялық формация және қоршаған ортаның өзге де құрамдас бөлігіне антропогендік әсер шектеу қажет.

Банк капиталы – қоршаған ортаны қорғау шаралары мен жер айналымын қалыптастыру мен дамытудың негізгі факторы мен механизмі. Сондықтан жер учаскесін кепілдендіру мәмілелерін жасауға құқық беретін жер банкін құру ұсынылады және қызметінің негізгі бағыттары келесідей болу керек:

– жер реформасын жүргізуге жәрдемдесу;

– жер ресурстарын реформалау жөніндегі іс-шараларды қаржыландыру үшін қаржы ресурстарын жұмылдыру [7].

Аймақтағы жер ресурстарының ағымдағы жай-күйін талдау осы ресурстарды ұтымды пайдаланудың экономикалық негіздерін, нарықтық қатынастарға жерді қосу үшін құқықтық және нормативтік базаны дамыту қажеттілігін көрсетті. Сондай-ақ жерді оңтайлы басқаруды, жерді тиімді пайдалануды, жерді пайдалану құқығын сатып алу мен сату жүйесін дамытуды, оның құнарлылығын арттыруды және т.б. қамтамасыз ететін жерге салық салуды дамыту қажеттілігі туындап отыр [8].

Жер учаскелерінің кейбір түрлеріне арналған есептеулер жер құнының үлесі арқылы жер салығын анықтау принциптері өнімділікке, ауыл шаруашылығының мамандануына, рентабельділік деңгейіне, рентабельділікке байланысты оның мөлшерін неғұрлым дәл айқындауға мүмкіндік береді, жерді ұтымды пайдалануды арттырады.

Шаруашылықты дифференциалдық рента тұрғысынан алу, әртүрлі экономикалық жағдаймен белгіленеді. Талдау, жер салығы түріндегі дифференциалдық рентаны алудың қолданыстағы әдісі әртүрлі топырақ пен климаттық жағдайлардағы ауылдық тауар өндірушілердің кірістеріне елеулі әсер етпейтінін растады. Бұдан басқа, ауылдық тауар өндірушілердің табысындағы жер салығының үлесі шамалы. Бағаның немесе өнімділік индексінің негізінде ауыл шаруашылығы жерлеріндегі жер салығының ставкасын анықтау мүлдем қабылданбайды. Бұл жерлерде ұтымды жерді пайдалану мақсатында жер телімдері төлемі қазіргі уақытта қолданылып жүрген топырақтың сапасына емес, «сұранысқа» және «ұсынысқа» назар аударуы керек [9].

Жер салығы ҚР жер учаскесінің нормативтік бағасына қатысты мақта егістік жер үшін 0,002% шегінде, ал суармалы және құнарлы егіс ауданында 0,07%-0,03-ке дейін ауытқиды. Қазақстандағы жер салығының салыстырмалы төмен деңгейін байқауға болады (2 кесте).

Әлеуметтік-экономикалық жағдайлардың өзгеру салдарынан жер қатынастарының даму ерекшеліктеріне сәйкес көптеген елдердің тәжірибесін ескеріп, жер салығын анықтаудың ең қолайлы және мүмкін принципі жердің өндірістік қуатын, экономикалық қызмет нәтижесінде алынған табысты, және жер бағасын негізге алып салық салынуы тиіс. Жер салығының мөлшері жер құнының 1-3% шегінде алынуы тиіс.

Мемлекет	Жалпы өнімнің құны пайызбен	Жердің нормативтік бағасы пайызбен	Абсолюттік көрсеткіші доллар / га
Қазақстан	0,10	0,01	0,1-1,4
Қырғызстан	3,5	2,5	0,1-2,0
Өзбекстан Ресей	-	-	0,4-3,4
АҚШ	-	2,0	10-120
Батыс дамыған елдері	6,4	1-2	44-62
	4-12	1-3	40-100

Ескерту – European Review of Agricultural Economics.2011. №24\3-4

Жерге салық салуда кез-келген басқа да жылжымайтын мүліктің салық салуына қатысты оның құнына сәйкес қағидаттарды қолдану қажет, яғни жер салығының ставкасы жердің нарықтық бағасына, сондай-ақ жер ресурстарын жеткіліксіз қорғау жағдайында – жердің бағалау (нормативтік) бағасынан белгіленеді. Барлық шектеулер бойынша үлкен табысқа ие бола алатын жер учаскесі, сондай-ақ ставкасы жер құқықтарының негізінде анықталуы мүмкін ірі жер салығы салынуға тиіс. Салық ставкалары ауыл шаруашылық жерлеріне ғана қатысты болуы керек, өйткені олардың құнарлылығын және ауыл шаруашылық өнімдерінің ағымдағы бағасының өзгеруін ескере отырып, осы жерлерден алынуы мүмкін кірісті бағалауға және осылайша әділ жер салығын орнатуға болады.

Елді мекендер жеріне келетін болсақ, онда жергілікті билік органдарына жер салығының ставкаларын белгілеу құқығын беру қажет. Сонымен бірге тұрғын үй, жеке құрылыс, саяжай және жер учаскелері т.б. үшін жеңілдікті салық салудан бас тарту қажет. Жер салығы бойынша жеңілдіктерді енгізу өзіндік алдау болып табылады, өйткені жер учаскесіне құқық иесі оны тиімді пайдалануға ынталандырмайды. Жер салығы бойынша жеңілдіктер жеке тұлғаларға Қазақстан Республикасының субъектілерінен аспайтын деңгейде, мұндай пайданы енгізудің тиімділігі мен орындылығын міндетті бақылауды белгілеу арқылы енгізілуі мүмкін. Бүгінде Қазақстанда жер салығы ТМД елдер ішінде ең төменгі мөлшерде болып табылады. Біздің ойымызша, бұл мәселеге көп көңіл бөлінуі қажет. Жеке тұлғаларға жер салығы бойынша жеңілдіктерді Қазақстан Республикасының субъектілерінен аспайтын деңгейде, пайданы енгізудің тиімділігі мен орындылығын міндетті бақылауды белгілеу арқылы енгізілуі мүмкін.

Сонымен, ауыл шаруашылық жерлерін тиімсіз пайдаланудың нәтижесінде олардың тозуы көбейе береді. Жердің маңыз-

дылығын өндіріс факторы ретінде арттыру жағдайында бұл үрдістер өте жағымсыз. Жерді пайдаланудың ұтымды тәсілі ауыл шаруашылық өндірушілер үшін экономикалық және әлеуметтік жағынан тиімді болып табылады, өйткені бұл сапалы сақталған және үнемі жаңартылатын жер ресурстарын ғылыми негізделген пайдалану арқылы ұзақ мерзімді және тұрақты әсер алуға мүмкіндік береді.

Агроөнеркәсіптік кешеннің толық қуаттылығымен жұмыс жасауы, тамақ өнеркәсібіне мамандануы, экономикалық өсімнің қозғаушы күші бола алады [10].

Ауыл шаруашылық кәсіпорындар өндірістік қызметті құрудың негізгі элементі ретінде жер пайдаланудың экологиялық тиімділігін ескеру керек. Бұл ұзақ мерзімді перспективада жерді пайдалану тиімділігіне әсер етеді. Өркениетті нарық үшін барлық жерге қатысты операцияларды ашық, кең танымал жүргізу өте маңызды. Өркениетті жер қатынастарының дамуы келесі мәселелерді практикалық шешуді қажет етеді:

- меншік нысандарын, аумақты ұтымды ұйымдастыруды және ықшам жерді пайдалануды ескере отырып, жаңа нысандарды құру;

- жерді сатып алу-сатуды және оны пайдалану құқығын реттеу тетігін әзірлеу;

- ауыл шаруашылық жерлерін білікті қолдарда шоғырландыруға мүмкіндік беретін, жерді тиімді пайдалануға мүмкіндік беретін жерді жалға алуды ынталандыру;

- ауыл шаруашылық тауар өндірушілер жабдықтар, тұқым, жем, отын, өнеркәсіптік және тұрмыстық үй-жайлар салу, ұзақ мерзімді және жұмсақ несие-лерді қолдану сатып мүмкіндік береді, жер ипотека, қызметін дамыту аймақтағы банк жүйелерін жасау;

- ұсыныстарды және сұранысты реттейтін және тең экономикалық жағдайлар жасайтын нарықтық механизм негізінде жер салығы ставкаларын және жалгерлік төлемдерді түзету;

■ материалдық шығындарды және ауыл шаруашылығы қызметтері АӨК қызметтердің құнын төмендету мемлекеттің баға саясатын, халықаралық нарықта ауыл шаруашылық тауарларының жүзеге асыру үшін мүмкіндіктер көбірек пайдалану бағытын жетілдіру және т.б.

Тұжырымдар. Тұжырымдай келе, жерді тиімді және үнемді пайдалануды ынталандыру мақсатында келесі ұсыныстар жасауға болады:

1. Өлеуметтік-экономикалық жағдайлардың өзгеру салдарынан жер қатынастарының даму ерекшеліктеріне сәйкес көптеген елдердің тәжірибесін ескеріп, жер салығын анықтаудың ең қолайлы және мүмкін принципі жердің өндірістік қуатын, экономикалық қызмет нәтижесінде алынған табысты, және жер бағасы негізге алынып салық салынуы тиіс.

2. Жер заңнамасын бұзғаны, жер экологиялық жағдайын нашарлатқаны үшін жауапкершілікті күшейту жөніндегі іс-шаралар жүйесі жетілдірілуі қажет.

3. Бүгінгі таңда жер кадастрын және мониторингін жетілдіруге, жерді ұтымды пайдалануды қамтамасыз етуге және сонымен қатар, азаматтар мен заңды тұлғалардың құқықтарын құқықтық қамтамасыз ету мен қорғауға бағытталған заңнамалары дамуы қажет етіледі.

4. Аймақтың жер қорындағы мәртебесін және ағымдағы өзгерістерін мониторингілеу жүйесіне, ауыл шаруашылық жерлерін құнарландыруды жақсарту және рекультивациялауға инвестициялар ұлғайту мәселелері қолға алынуы тиіс.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Мурсалимова Э.А., Шаймерденова А.А. ҚР жер қатынастарын реттеудің құқықтық жағдайын қалыптастыруды жетілдіру //Қазақстан Республикасы Ұлттық ғылым академиясының хабарлары. -2013.- № 4 (16).- Б. 14-17.
- 2 Есполов Т.И. АПК Казахстана: глобализация и инновация.- Алматы, 2012.- 236с.
- 3 Омарова Ш.Ж. Жер ресурстарын бағалау тиімділігін арттыру жолдары //Аграрлық нарық проблемалары. -2016.- № 3.- Б.108-115.
- 4 Нүсіпова Г.Н. Қазақстан Республикасы жер қорының қазіргі жағдайы, Оқу құралы. - Алматы: Қазақ университеті, 2015.- 102б.

5 Блисов Т.М. Жер кадастры:оқу құралы, Алматы, 2014.-260б.

6 Алшанов Р.А.Казахстан на мировом аграрном рынке: потенциал, проблемы и их решение.-Алматы, 2010.- -623 с.

7 Еркінбаева Л.Қ, Айгаринова Г.Т "ҚР Жер құқығы": оқу құралы. - Алматы, 2010.- 312 б.

8 Сейфуллин Ж.Т., Сейтхамзина Г.Ж. Қазақстанның жер кадастры: оқу құралы. - Алматы, 2011.- 212б.

9 Әймен Ә.Т. Аграрлық құрылымдардағы жер ресурстарын тиімді пайдалануды ұйымдастыру. - Алматы: ЖК "Отан", 2014. – 108 б.

10 Калдияров Д.А. Қазақстан Республикасындағы агроөнеркәсіптік өндірісті инновациялық дамыту // Аграрлық нарық проблемалары. - 2016. - №4.- Б. 12- 15.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Mursalimova Je.A., Shajmerdenova A.A. ҚР жер қатынастарын реттеудің құқықтық жағдайын қалыптастыруды жетілдіру //Қазақстан Республикасы Ұлттық ғылым академиясының хабарлары.-2013.- № 4 (16).- Б. 14-17.
- 2 Espolov T.I. APK Kazahstana: globalizacija i innovacija. -Almaty, 2012.- 236 s.
- 3 Omarova Sh.Zh. Zher resurstaryn bagalau tiimdiligini arttyru zholdary //Agrarlyk naryk problemalary. -2016.- № 3.- B.108-115.
- 4 Nysipova G.N. Қазақстан Respublikasy zher qorynyñ qazirgi zhadaıy, Оқу құралы. - Almaty: Қазақ universiteti, 2015.- 102b.
- 5 Blisov T.M. Zher kadastry:оқу құралы, Almaty, 2014.-260b.
- 6 Alshanov R.A.Kazahstan na mirovom agrarnom rynke: potencial, problemy i ih reshenie.-Almaty, 2010.- -623 s.
- 7 Erkinbaeva L.Қ, Ajarinova G.Т "ҚР Жер құқығы": оқу құралы. -Almaty, 2010.- 312b.
- 8 Seifullin Zh.T., Sejthamzina G.Zh. Қазақstannıñ zher kadastry: оқу құралы. -Almaty, 2011.- 212b.
- 9 Әймен Ә.Т. Аграрлық құрылымдардағы жер ресурстарын тиімді пайдалануды ұйымдастыру. - Almaty: ZhK "Отан", 2014. - 108b.
- 10 Kaldijarov D.A. Қазақстан Respublikasyndaғы agroönerkäsıptik öndiristi innovacijalyq damytu // Agrarlyq naryq problemalary. - 2016. - №4.- B. 12-15.